

Posudek disertační práce PhDr. Miloše Sládka: *Česká jednotlivě vydaná sváteční a příležitostná kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha, UK, Katolická teologická fakulta 2012. 390 s.

Dr. Miloš Sládek je zhruba již dvacet let dobře znám odborníkům i laickým zájemcům o jazykově českou literaturu v českých zemích v 17. a v první polovině 18. století, kterou budu dle zvyku a pro zjednodušení označovat jako „barokní“. Kol. Sládek publikoval několik antologií vybraných textů barokní prózy s různým tematickým zaměřením, spolu s několika dalšími editory vydal *Veliký život ... Krista Ježíše...* Martina z Kochemu a naposledy anežskou Beckovského zpracování anežské legendy *Milou choť nebeského Miláčka... Anežku pannu*. Třebaže jde vesměs o tzv. čtenářské edice, výběr textů a zpracování edic svědčí ve všech případech o Sládkově rozsáhlé znalosti české barokní literatury a o výborně zvládnutém editorském řemesle.

Díky své pílí a edičním zkušenostem je kol. Sládek v opačné pozici než většina doktorandů: zatímco jiní doktorandi pomýšlejí na vydání disertace až po obhajobě, Sládek předkládá jako disertační práci jednu ze svých již vydaných publikací, doplněnou o náležitosti, které nesmí ve vědecké práci chybět. Jak sám uvádí v Úvodu své disertace, základem předložené práce je jeho kniha *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století* (Argo 2005). Publikaci musel pochopitelně upravit, pasáže popularizačního rázu vypustit, úvodní kapitoly s vědeckou analýzou textů a jejich zhodnocením rozšířit. Jde o edici textů šestnácti jazykově českých kázání z uvedené doby, které předchází obsáhlejší studie a doprovází seznam literatury a ediční poznámka a nezbytný závěr. Jednotlivá kázání jsou uvedeny bio-bibliografickými informacemi o autorech, rozbořem jejich slovesné stránky a zařazeny do literárních souvislostí v synchronním i diachronním pohledu.

V úvodních kapitolách celé práce, které jsou vzhledem do jazykově českého kazatelství 17. a 18. století v českých zemích, autor nejprve vysvětluje metody své práce a způsob výběru textů: pod vlivem prací Zdeňka Kalisty se rozhodl pro formu dílčích sond, které se staly základem výstavby celé publikace. Kritéria pro výběr a řazení barokních textů vznikla kombinací několika hledisek: chronologického, topografického, tematického a řečnické techniky, resp. estetiky. Sládek nejprve seznamuje čtenáře s kazatelstvím jako fenoménem literárně i kulturně historickým, poté se žánrem kázání v jeho tematické a typologické rozličnosti a zároveň zdůvodňuje, proč si pro tuto práci vybral kázání sváteční a příležitostná. Vzhledem k tomu, kazatelská tvorba ve středověku a raném novověku tvořila součást řečnického umění a jeho výuky a spočívala na rétorických principech, autor práce uvádí jednotlivé fáze přípravy kázání a části výstavby řeči, které odpovídají *partes artis* a *partes orationis* klasické a humanistické rétoriky. V jedné z kapitol připomíná i kazatelské pomůcky, u nichž máme doklady, že byly v českých zemích používány, nebo aspoň tištěny, či takové, které se vyskytují v knihovnách v Čechách a na Moravě. Sládek si všímá kázání na jedné straně jako lidové četby (pojem lidová četba zřejmě myslí četbu nevzdělaných vrstev), na straně druhé jako tvorby s uměleckými ambicemi, určené spíše vzdělanějším posluchačům či čtenářům, protože byla skládána pod vlivem nové literární estetiky, podle zásad nové elokvence, jejíž podstatu autor poučeně a srozumitelně vysvětluje. Oceňuji rovněž kapitolu o kazatelstvech a posluchačích, v níž si kol. Sládek si všímá i mimoliterárních skutečností, jako

jsou místní realie, výtvarná podoba kazatelen (výtvarné motivy apod.), nonverbální prostředky kazatelského projevu, řečnická strategie dle typu adresátů, resp. konzumentů kázání, jejich reakce, způsoby posluchačské recepce kázání apod. Tyto faktory jsou v českých literárněhistorických pracích brány v potaz dosud zřídka. Závěrem své úvodní studie autor podává □ řečeno jeho slovy □ „stručný a předběžný“ přehled vývoje českého kazatelství od Bílé hory zhruba do druhé třetiny 18. století, kdy se již i svět „českého baroka“ tu poznenáhlu, tu rychleji proměňuje a je střídán myšlením a estetikou osvícenství a klasicismu. V této přehledové stati v podstatě přijímá periodizaci literárního baroka Václava Černého, které dle mého platí spíše pro literaturu jazykově českou než latinskou (k té německé se nemohu kompetentně vyjádřit), neboť □ viděno prismatickým latinské tvorby □ je v literaturách českých zemí jasně patrná jistá asymetrie vývoje.

Co čtenáře na první pohled udiví, je Sládkova rozsáhlá znalost pramenů, je zjevné, že autor nejprve musel přečíst, excerpovat a utřídit ohromné množství textů českých kázání, aby se v něm orientoval on sám a následně i jeho čtenáři. Jeho úžasné znalosti pramenného materiálu mu pak dovolily učinit reprezentativní výběr textů, aby v něm byly zastoupeny různé typy kázání, od tradičně pojatých, přes jakési hybridní texty, které vznikly jako kompromis mezi tradičním kazatelským přístupem a konceptuální tvorbou, až po kázání z hlediska techniky a literární estetiky zcela novátorská.

Přesto, že kol. Sládek úvodní studii rozšířil a dotýká se v zásadě všech důležitých momentů a problémů výzkumu barokních kázání, pocít'uji někdy přílišnou stručnost a nedořečenost jeho popisů či analýz. To se týká např. srovnání literární produkce v českých zemích s literární situací okolních zemí, otázka literárního, zvl. řečnického školení kazatelů, jejich vzorů a recepce zahraniční homiletické či literárně teoretické literatury u nás, srovnání jazykově českých kázání s jinojazyčnými texty bohemikální proveniencí, rozdílné podoby proslovených a tištěných kázání (tedy úpravy textů pro tisk), distribuce textů aj. Všechna tato a další témata a problémy v Sládkově práci najdeme, autor je reflektuje, ale často jako by problém jen ohledal, ohmatal, téma jen nastínil a již spěchá k dalšímu tématu, aniž by vyčerpал jedno téma či možnosti kladení otázek a jejich odpovědí, eventuálně započaté úvahy rozvedl, prohloubil, doložil.

Co ve Sládkově práci nejvíce postrádám, je školní příprava budoucích duchovních řečníků, kazatelů - je příznačné, že v životopisných medailoncích šestnácti kazatelů, jejichž kázání vybral, uvádí předuniverzitní školení (díky němuž si osvojili řečnické řemeslo) pouze u jednoho! Přitom rétorika byla jedním ze základních kamenů humanistické výuky a výchovy, kmenovým předmětem latinských škol □ gymnázií vedených jezuity či piaristy, ponecháme-li stranou benediktinské gymnázium v Broumově, které mělo též právo veřejného vyučování. Absolventi latinských gymnázií pak dle mého používali své teoretické vědomosti i praktické zkušenosti nabyté při gymnaziální latinské výuce ve své literární, v tomto případě kazatelské praxi ve vernakulárních jazycích. Pro přípravu kazatelů byly tedy důležité nejenom kazatelské pomůcky, ale i humanistické učebnice rétoriky: na jezuitských gymnáziích je třeba zdůraznit především všudypřítomnou a povinnou učebnici rétoriky Cypriana Soaria, která byla navíc používána i piaristy a broumovskými benediktiny; v piaristických školách se užívaly hlavně učebnice řečnictví Camilla Scassellatiho □ ty všechny byly sepsané dle antických autorit řečnictví: Aristotela, Cicerona a Quintiliana. Vedle nich vznikaly učebnice částečně nebo zcela věnované duchovnímu řečnictví □ u nás byla takováto učebnice určená „duchovním

řečníkům“ vydána až v r. 1752 (J. Roller: *Eloquentia sacra et prophana*), ale do té doby mohly kazatelé používat učebnice jezuitů z jiných provincií: C. Regia (*Christianus orator*), J. Arriagy (*Rhetor Christianus*), N. Caussina (*De eloquentia sacra et humana*) a jiných. Na latinských školách tedy kazatelé získávali humanistické vzdělání, do něhož koncem 17. a v prvních desetiletích 18. století začaly pronikat i prvky nové elokvence, tedy konceptismu, o němž píše kol. Sládek. Vedle Balbínových školních příruček, jimž Sládek věnuje více pozornosti, bych ještě připomněl řečnické cvičebnice mosteckého rodáka Jacoba Pontana a učebnice jezuitů České provincie SJ Georgia Worpitze (*Clara et praeclara methodus parandae eloquentiae secundum doctrinam et praecepta Cypriani Soarii*) a Stanislava Rapalia (*Via ad eloquentiam quatuor passibus epistolarum, chriarum, syllogismorum et orationum constans...*; ta byla zřejmě dosti oblíbená, vyšla v Olomouci 1707, poté Praze i ve Vratislavi), které byly u nás používány, stejně jako teoretické práce německého jezuita Jacoba Masenia (*Palaestra oratoria, Ars nova argutiarum*), jichž si velmi vážil Balbín, či francouzského jezuita Jouvenyho (Juvencia). Jejich užití v České provincii SJ je doloženo, naproti tomu o stoupenci nové elokvence Kwiatkiewiczovi, jehož vzpomíná kol. Sládek, jsem zatím nenašel v českých pramenech zmínky □ napadá mě otázka, zdali nebyl tištěn v Praze pro polskou provincii. Nicméně všichni, i ti největší konceptuální novátoři jakožto humanisticky vzdělaní autoři respektovali ve svých kázáních prvky klasické rétoriky, jakými byly kompozice či výzdoba řeči (*partes orationis, ornatus*). I jeden z našich nejoriginálnějších latinských konceptuálních kazatelů, Caspar Knittel, ve své tvorbě spojoval, jak sám říkal s odkazem na Bibli, *nova et vetera*. Humanistické pojetí literatury a konceptuální tvorba koexistovaly nejenom paralelně vedle sebe, v dílech různých autorů, ale přímo v tvorbě jednotlivých autorů, chce se mi říci, v tvorbě každého autora té doby, který prošel humanistickým školením.

Jistý deficit pocítuji i ve Sládkově použití novodobé odborné literatury. Podstatná literatura ke kázáním 17. a 18. století ve Sládkově práci jistě nechybí. Se zřetelem na téma Sládkovy práce snad zaslouží připomenout ještě monografie o samostatně vydaných svatebních kázáních od Erika Margrafa: *Die Hochzeitspredigt der Frühen Neuzeit...* (München 2007); musím však přiznat, že jsem tuto práci nečetl, znám ji pouze z knihy Volkera Meida: *Die deutsche Literatur im Zeitalter des Barock. Vom Späthumanismus zur Frühaufklärung* (München 2009), kde je, mimochodem řečeno, i kapitola o duchovní próze, včetně kázání. Ve Sládkově seznamu použité literatury jsem však postrádal významné práce k dějinám a výuce rétoriky v 17. a 18. století, jakými jsou dnes již klasická práce Wilfrieda Barnera *Barockrhetorik* (Tübingen 1970), významná monografie o jezuitské rétorice Barbary Bauer: *Jesuitische „ars rhetorica“ im Zeitalter der Glaubenskämpfe* (Frankfurt am Main 1986), v níž je mj. hodně místa věnováno důležitým literárně teoretickým i školským pracím Jacoba Masenia, o němž se zmiňuje i M. Sládek; dále jmenujme knihu Klause-Petera Langeho: *Theoretiker des literarischen manierismus* (München 1968) věnovanou zakladatelským osobnostem konceptuální literatury, kterou autor označuje za manýrismus; pro poznání rétoriky v raném novověku je nadmíru užitečný desetisvazkový *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, jenž vycházel v letech 1992-2011 v Tübingen. Nechci kolegovi Sládkovi vnucovat francouzskou či italskou literaturu, vím, že má blíže k polské literatuře, jmenuji tedy alespoň jednu polskou práci o konceptu, Doroty Gostyńské: *Retoryka iluzji. Koncept v poezji barokowej* (Warszawa 1991).

Nakonec připojuji několik dílčích poznámek zamýšlených k diskusi:

1) Případá mi problematické označení některých kázání jako emblematická v případě, že v nich šlo o užití nějakého obrazu, tj. o zobrazení symbolu slovesnými prostředky, doplněné krátkým textem (nápisem, sentencí, citátem apod.). Dle klasické literární teorie byl emblém tvořen třemi částmi: protasis (lemma), obraz, apodosis (většinou epigram), kdežto ze dvou prvků (obraz + lemma) byl složen symbol, nikoliv emblém. Např. na s. 347 Sládkovy práce „sloup slávy“ není emblém, ale symbol, rovněž tak na s. 83, kde kol. Sládek píše: „... právě emblémy ... tvoří v tomto kázání relativně důležitou součást textu...“ □ příklady uváděné Sládkem, např. vyobrazení nuly s nápisem „Affluunt et defluunt“ či s hádankovým textem „Jak se přidá nejmenší, bude počet největší“, jsou však, dle mého, symboly, nikoliv emblémy.

2) Na s. 134 Sládek píše, že se P. Gregor „poměrně odvážně, více méně proti humanistickým rétorickým zásadám, pokusil o srovnání Panny Marie s antickou královnou Ariadnou“ □ nerozumím tomu, co kol. Sládek myslí výrokem „více méně proti humanistickým rétorickým zásadám“; vždyť humanisté rádi využívali antický aparát pro symboliku křesťanských světců, rádi připodobňovali světce k antickým hrdinům (např. Jan Nepomucký = novodobý Seneca), někteří s oblibou vynalézali pro Pannu Marii i pro Ježíše Krista „neortodoxní“ metafory (např. již vzpomínaný Caspar Knittel nazývá v jednom kázání Pannu Marii mj. "encyklopedií věd, dcerou knížecí, novou ženou“, Krista „rytířem Zlatého rovna“ apod.).

3) P. Sikora (Sýkora) nebyl (a ani nemohl být) v letech 1727□1729 profesorem rétoriky na pražské univerzitě, nýbrž působil jako profesor rétoriky na staroměstském gymnáziu (pro studenty rétoriky v Klementinu psal dramata, z nichž jedno vyšlo tiskem □ o tom M. Jacková: *Divadlo jako škola ctnosti a zbožnosti...* Praha 2011, s. 176 a 228) □ na UKF v Praze se v té době rétorika nepřednášela. Stejně tak P. Steydl nemohl být examinátorem bohosloví na pražské univerzitě před rokem 1749, jak píše kol. Sládek □ tehdy na UKF přednášeli a zkoušeli teologické předměty pouze jezuité.

Závěr: I přes tyto dílčí připomínky jsem si vědom, že Sládkova disertace je výsledkem úžasné heuristické práce a obrovských znalostí kazatelských textů 17. a 18. století, že téma je zpracováno se znalostí relevantní odborné literatury, že mu nechybí všechny náležitosti vědecké práce, a proto ji doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 24. 2. 2013

PhDr. Martin Svatoš, CSc.
Kabinet pro klasická studia,
Filosofický ústav AV ČR v.v.i.
Na Florenci 3
110 00 PRAHA 1